

शंकर जयकिशन - भाग २

'आग' नंतर राज कपूर यांनी 'बरसात' या त्यांच्या पुढील चित्रपटाची तयारी सुरू केली. 'आग' मधील राम गांगुली यांनी दिलेले संगीत बरे असल्यामुळे त्यांनी पुन्हा राम गांगुली यांच्यावरच संगीताची जबाबदारी सोपवली. त्यांनी 'बरसात'ची दोन गाणी ध्वनिमुद्रित देखील केली, परंतु राज कपूरना ती तेवढीशी आवडली नाहीत. या युवा चित्रपट निर्मात्याला थोडेफार गाता येत होते (खरंच !). त्यांना गाण्याची चांगलीच समज होती आणि 'बरसात'ची गाणी उत्कृष्ट आणि आगळीवेगळी व्हावी अशी इच्छा होती. अशा वेळी त्यांना कुणीतरी सांगितले की 'अंदाज' चित्रपटाची जुळवाजुळवी चालू असताना मेहबूब खान यांनी संगीत आणि पूर्ण चित्रपटाच्याच संदर्भात जरा वेगळा विचार करण्याचे ठरविले आहे. राज या चित्रपटातही काम करित असल्यामुळे त्यांना लता आणि मजरुह तसेच या दोहोंसोबत नौशाद यांनी आखलेली संगीताची जादू या सर्वांबद्दल जाण होतीच. त्यामुळे त्यांच्यातील निर्मात्याच्या असे लक्षात आले की राम गांगुली यांना परत संगीताची जबाबदारी देणे ही एक मोठी चूक ठरेल. तर आता काय करावे असा विचार करून काही थातूरमातूर सबब देऊन त्यांनी त्या संगीतकाराला निरोप दिला. 'बरसात'च्या गाण्यांच्या चालीत थोडाफार बदल करून ती दुसऱ्याला

विकण्याला गांगुली प्रयत्न करत असल्याचा त्यांनी कांगावा केला. आणि अशा रितीने त्या संगीतकाराला गाशा गुंडाळण्यास प्रवृत्त केले. त्यामुळे 'राव गेले पंत आले' या न्यायाने 'बरसात'मध्ये शंकर जयकिशन यांची वर्णी लागली.

हया दोघांनी 'बरसात'ची गाणी फारच सुंदर केली आणि केवळ संगीतच चांगले होते असे नाही तर हा चित्रपट सर्वार्थाने उत्कृष्ट झाला आणि चित्रपटसृष्टीत त्याने मानाचा तुरा मिळवला. आणि अर्थातच त्यामुळे शंकर आणि जयकिशन ख्यातनाम संगीतकार म्हणून प्रसिध्दीस पावले. नंतरच्या काळात त्यांनी 'आवारा', 'दाग', 'पूनम', 'आह' इ. चित्रपटांना प्रशंसनीय संगीत देऊन आपली सुरुवातीची कीर्ती कायम राखली. डझनानी चित्रपटांत त्यांनी वेगवेगळे प्रयोग करून असामान्य संगीत दिले. संगीत देताना त्यांनी कायमच नाविन्य परंतु साधेपणा यावर लक्ष ठेवले. वाद्यांतील ताल, गाण्याची सुरुवात स्थायी ऐवजी अवरोहाने करणे असे विविध प्रकार त्यांनी हाताळले. काउंटर मेलडीचा वापर करून कुठे सॅक्सोफोन तर कुठे अकार्डियन असे अनेक बदल करून त्यांनी गाणी अप्रतिम बनवली. परंतु असे करताना रसिकांना सर्व गाणी आपल्या हृदयाच्या जवळचीच वाटतील ह्याची मात्र काळजी घेतली. शंकर जयकिशन यांनी संगीत घराणी डोळ्यासमोर ठेवून गुंतागुंतीची गाणी तयार करायची नव्हती. पुढे ते चित्रपटसृष्टीत असो वा नसो पण त्यांनी अशी गाणी केली की ती तुम्ही आम्ही कायमच आनंदाने ऐकू, गाऊ आणि त्या गाण्यांचा आस्वाद घेऊ. तर अशी अविस्मरणीय गाणी रसिकांना देऊन त्यांनी नक्कीच आपले इप्सित साध्य केले. त्यात ते यशस्वी झाले.

त्यांनी जवळजवळ १७२ चित्रपटांना आल्हाददायक संगीत दिले. त्यांपैकी काही गाण्यांची सूची पुढे दिलेलीच आहे. कित्येक चित्रपटसंगीत प्रेमींनी या अद्भुतकारी संगीतकारांची जोडीने तयार केलेली गाणी आणि पार्श्वसंगीत यांचा अभ्यासही केलेला आहे. विश्वास नेरुरकर यांनी तर 'सात सूरोंका साथ' या नावाने त्यांच्यावर तपशीलवार क्रॉस इंडेक्सड फिल्मोग्राफी तयार केली आहे. या दोघांनी दिलेल्या, या आ वासून आश्चर्याने पहाण्यासारख्या अफाट संगीत खजिन्यावर इतर काही अभ्यासू लोकही संशोधन करित आहेत. संगीत जाणकार असे चित्रपटसृष्टीतील लोक या दोघांना सर्वोच्च स्थानच देतात. 'शंकर जयकिशन म्हणजे एकमेवात् द्वितीयम् !' असेच त्यांचे म्हणणे आहे. ह्यांमध्ये खुद्द मन्ना डे आणि लक्ष्मीकांत प्यारेलाल यांचा समावेश आहे.

सुप्रसिध्द पार्श्वगायिका शारदा या दोघांबद्दल काय म्हणते ते तिच्याच शब्दांत पाहूया - "त्यांच्या संगीतातील विविधता अफाट होती : त्यांच्या कित्येक गाण्यांच्या मुखड्यांची सुरुवात उच्च सुरांतून होत असे. गाण्यांतून आरोळ्या, शब्दांचे चढउतार, रागांची सरमिसळ आणि स्वरझंकार या सर्वांचा त्यांनी परिचय करून दिला. प्रत्येक प्रकारच्या भावभावना आणि विविध प्रकारची व्यक्तिमत्त्वे यांना जुळणाऱ्या गाण्यांच्या चालीतून त्यांच्या संगीतातील वैविध्यता आणि व्याप्ती लक्षात येते. त्यांची

हर्षोत्फुल्ल गाणी, खोडकर खट्याळ गाणी, दुःखी गाणी, गमतीशीर गाणी, हलकीफुलकी गाणी आणि रागसंगीतावर आधारित गाणी हे सर्व लक्षात घेता ते समजून येते..."

(क्रमशः)

- माणेक प्रेमचंद

('Yesterday's Melodies Today's Memories' या पुस्तकातून)

NOTE: Among the many things India can be proud about is the wonderful music that was made in the Hindi cinema of yesteryear. Songs that touched (and still touch) the hearts of many millions of people who understand Hindustani. No matter where we were, inside or outside the country, and whether we were old or young, rich or poor, fat or thin, there were songs that kept us enjoying them. Or making life more bearable, at the least. "Yesterday's Melodies Today's Memories" is a biographical salute to all the main singers, composers, and songwriters who put out these melodies, from the start in 1931, till about 1970.

Manek Premchand's second book was "Musical Moments From Hindi Films", which celebrated 75 years of sound (and music) in Hindi Films. The author next wrote another music book called "Romancing The Song", which traces the history and changing face of lyrics in Hindi Cinema, right from 1931 till now.

After that, he wrote a third of the biography of the santoor maestro Pandit Shiv Kumar Sharma, outlining in some details the great musician's role in Hindi cinema, both as an instrumentalist and a composer.

His latest book "Talat Mahmood, The Velvet Voice" was released in May 2015. To buy his books, or otherwise write to the author, his email address is manekpremchand@gmail.com